

Lorenzo Quilici, Stefania Quilici Gigli:
Introduzione alla topografia antica,
il Mulino, Bologna, 2004, 210 p.

În peisajul literaturii italiene referitoare la topografia antică a apărut de curând o nouă lucrare de referință, *Introduzione alla topografia antica*, semnată de doi profesori consacrați: Lorenzo Quilici și Stefania Quilici Gigli.

Lorenzo Quilici este titularul cursului „Topografia dell’Italia antica” în cadrul Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Bologna și directorul prestigioasei reviste „Atlante Tematico di Topografia Antica”, care apare la Bologna începând din anul 1992. Totodată, publicația și-a extins activitatea prin apariția, începând cu anul 1995, a unui *supplementum*.

Stefania Quilici Gigli este profesor la Universitatea din Napoli și predă tot topografie antică. Împreună cu profesorul Lorenzo Quilici coordonează publicația „Atlante Tematico di Topografia Antica”.

Lucrarea face parte dintr-o serie inițiată de către Catedra de Istorie Antică a Universității de Studii din Bologna și a apărut în anul 2004 la editura „il Mulino”.

Cartea abordează, în cele 210 pagini ale sale, cinci aspecte esențiale privind topografia antică:

1. Capitolul I. Introducere în studiul topografiei antice, p. 7-22;
2. Capitolul II: Cercetarea topografică: izvoare și contribuții, p. 23-61;
3. Capitolul III: Harta arheologică, p. 63-80;
4. Capitolul IV: Elemente pentru studiul orașului și al teritoriului, p. 81-178;
5. Capitolul V: Topografia antică în cadrul societății contemporane, p. 179-186.

Bineînțeles, lucrarea profesorilor italieni prezintă, la sfârșit, o bibliografie (p. 189-196) și un indice de nume și locuri (p. 199-210).

Primul capitol este o introducere în știința topografiei antice. Autorii subliniază rolul topografiei și finalitățile sale, fac un istoric al studiilor topografice și discută semnificația, toponimului Roma. Pornind de la

premise că sarcina topografului este aceea de a recunoaște și interpreta datele antice, precum și de a recompune într-un cadru unitar istoria unui teritoriu, a unei regiuni, a unei arii geografice, autorii definesc studiul topografiei antice ca fiind o cercetare foarte largă, care pleacă de la analiza mai multor categorii de izvoare: surse literare antice; izvoare istorice, cartografice, medievale și moderne, toponime; literatura arheologică; date provenind din arhive și din examinarea unor monumente; elaborarea unei rafinate metodologii de cercetare pe teren, pentru a se obține o lectură completă și interpretarea fiecărui artefact antic; utilizarea aerofotointerpretării. Că cercetătorul contemporan trebuie să posedă cunoștințe legate de gestiunea și amenajarea teritoriului este un fapt deja cunoscut. Asemenea abordare este necesară, în opinia autorilor, pentru a plasa un monument descoperit într-un context ambiental și social, astfel încât reconstituirea topografică să conteze în activități precum planificarea urbană. Urmează, în cadrul aceluiași prim capitol, o scurtă, dar densă în informații, istorie a studiilor topografice din Italia, începând cu evul mediu timpuriu până în epoca contemporană. Spre exemplificare, sunt pomenite două nume importante din două perioade diferite: Flavio Biondo, considerat de către autori „il fondatore della topografia e della geografia antica” (p. 11), și, mult mai târziu, F. Castagnoli, care s-a ocupat de orașe și centuriații.

„Ce a semnat de-a lungul secolelor numele Roma?” este o întrebare la care autorii răspund punând în discuție exemple care subliniază importanța „capitalei lumii” de-a lungul timpului.

Al doilea capitol al lucrării debutează cu o introducere în care cei doi profesori subliniază importanța surselor literare, în special a celor geografice, care ne oferă informații în ce privește concepția anticilor asupra spațiului geo-topografic. Este analizat aportul izvoarelor geografice și iconografice din epoca clasică la cunoașterea lumii antice, începând cu fenicienii și cartaginezii. Un loc aparte îl ocupă în cadrul acestui capitol discuția privind cunoștințele geografice ale romanilor: hărțile terestre, scrierile tehnice ale gromaticilor, alte surse precum *Forma Coloniarum*, *Tabula Alimentaria*, *Forma Urbis*, opera lui Vitruvius, harta lui Agrippa, *Geographia* lui Strabon, *Chorographia* lui Pomponius Mela, *Historia Naturalis* a lui Plinius cel Bătrân, *Geographia* lui Claudius Ptolemeu, precum și itinerariile din epoca romană, atât cele scrise (*itineraria adnotata* – *Itinerarium Antonini Augusti*, *Itinerarium Burdigalense*), cât și cele pictate (*Tabula*

Peutingeriana). Sunt discutate, în același timp, și sursele literare, reliefurile Columnei lui Traian, reprezentările de pe diferite monumente antice. Totdată, sunt prezentate și unele descrieri geografice și cartografice medievale, care oferă foarte multe informații privind antichitățile romane. Pentru cunoașterea geografică a Italiei foarte important a fost momentul plasat la jumătatea secolului al XIX-lea, când Institutul Geografic Militar din Viena a realizat hărți cu bază geodezică pentru aproape toate statele italiene, la scara 1:86.400.

Urmează o prezentare succintă a contribuției fotografiei aeriene la cercetarea arheologică, pornindu-se de la constatarea că aerofotogrammetria a devenit indispensabilă în studiul cadastrului, al urbanisticii, al drumurilor, geologiei și al diferitelor obiective antice. Este realizat și un istoric al cercetărilor arheologice cu ajutorul fotografiei aeriene, unde sunt pomenite nume de referință din acest domeniu: G. Lugli, O. G. Crawford, Dinu Adameșteanu, Raymond Chevallier, G. Schmiedt, J. B. Ward Perkins, N. Alfieri, F. Castagnoli. Este subliniată foarte bine contribuția aeronauticii militare în cadrul cercetării arheologice, precizându-se că orice fotografie aeriană a solului italian aparține de drept forurilor militare și că în Italia au fost secret militar până la sfârșitul anului 2003. Profesorii italieni pomenesc și numele lui G. Schmiedt, oficial din aeronautica militară, care a scris o lucrare rămasă fundamentală: *Atlante aerofotografico delle sedi umane in Italia*.

Tot în cadrul acestui capitol sunt discutate și câteva aspecte legate de importanța toponimelor în cercetarea topografiei antice, cu foarte numeroase exemple din Italia. Pornind de la definiția toponimiei (știința care studiază originea, semnificația, dezvoltarea și utilizarea numelor geografice), cei doi autori subliniază, pe bună dreptate, că numele unui loc poate supraviețui unor multiple schimbări de limbă și de populații, de aceea cunoașterea locului și a modalității în care s-a format un toponim, precum și semnificația lui în timp, pot fi utile pentru a reconstitui istoria unui loc sau a unei regiuni. Sunt luate în discuție mai multe categorii de toponime: nume antice de orașe, nume de drumuri, toponime de origine preistorică, nume sabine, nume cu substrat illiric, nume derivate din toponime ale anticelor colonii grecești, nume punice, nume derivate din limbile celtice, nume de origine latină, toponime ce derivă de la cultele religioase.

Al treilea capitol al lucrării se constituie într-o discuție extrem de interesantă privind modalitatea în care a început să fie realizată harta arheologică a Italiei, activitate care a durat destul de mult și care a întâmpinat o serie de dificultăți, nefiind nici astăzi terminată. Încă de la început este discutată importanța realizării hărții arheologice și situația din Italia: „Punerea în valoare, cunoașterea și protejarea obiectivelor arheologice dintr-o zonă se realizează prin elaborarea hărții arheologice: paradoxal, Italia, atât de bogată în obiective arheologice, nu posedă încă acest instrument esențial pentru întregul teritoriu național, ci doar pentru zone restrânse” (p. 63). Începută în primii ani după unificarea Italiei, harta arheologică a cunoscut diverse perioade de întreruperi. Proiectul a fost reluat în secolul trecut de către Giuseppe Lugli și Ferdinando Castagnoli. Interesantă ni se pare metodologia aplicată de F. Castagnoli în realizarea hărții arheologice, care constă în cinci etape (faze): 1. explorarea directă a teritoriului; 2. analiza tuturor informațiilor, atât a materialului arheologic fix cât și a celui mobil; 3. realizarea unui catalog, cu scurte fișe, apoi punerea acestor puncte pe hărțile topografice; 4. realizarea documentației grafice și fotografice; 5. interpretarea acestor informații într-o sinteză istorico-topografică. Este de reținut scopul unui asemenea proiect, adică realizarea unei hărți arheologice, care poate fi generalizat pentru toate teritoriile sau fostele provincii ale Imperiului Roman, scop rezumat foarte bine de către cei doi profesori italieni: „Reconstituirea într-un cadru organic și stratificat a drumurilor, infrastructurilor, a distribuției și tipologiei așezărilor, a activităților umane, reconstituirea peisajului natural și/sau antropizat, sau remodelat, într-un cuvânt cunoașterea exactă a organizării teritoriului în diferite epoci, permite nu numai identificarea exactă a obiectivelor arheologice, ci și recunoașterea acelor indicii care au condus la configurarea teritoriului și la formarea lui”.

Sunt discutate în continuare o serie de probleme legate de metodologia realizării unei hărți arheologice și, la sfârșitul acestui capitol, este analizată modalitatea utilizării eficiente a planurilor și hărților topografice în cadrul cercetării arheologice.

Cea mai extinsă parte din lucrare este capitolul al IV-lea, unde sunt analizate elementele privitoare la studiul orașului și al teritoriului. În primul rând autorii discută despre forma orașului antic, cel grecesc și roman, care au fost construite având un plan regulat în jurul a două axe ortogonale. Apoi sunt prezentate câteva aspecte privind planurile unor

orașe din *Magna Grecia* și Sicilia, precum Metaponto, Siracusa, Agrigento, Selinunte etc. Este prezentat, pe scurt, și planul Pompeiului (p. 100-101).

Urmează prezentarea planurilor unor orașe romane, cu numeroase exemple, din care amintim *Ariminum* (Rimini), *Spoletium* (Spoleto), *Fundi* (Fondi), *Bononia* (Bologna), *Augusta Praetoria* (Aosta). În continuare profesorii italieni prezintă, într-un subcapitol, câteva aspecte esențiale legate de drumurile romane. O constatare interesantă, menționată de autori, este un pasaj din Plinius (*Naturalis Historia*, 75): „Pentru romani drumurile erau *moles necessariae* (lucruri necesare), fapt pus în contradictoriu cu *otiosa et stulta ostentatio pyramidarum* (ostentația proastă și inutilă a piramidelor)” (p. 130). Foarte importantă este și observația pe care Vitruvius a făcut-o în legătură cu drumurile romane și pe care o menționează și autorii, anume că în construcția drumurilor romane se găsesc trei principii fundamentale: 1. *firmitas* – soliditate; 2. *utilitas* – utilitate; 3. *venustas* – frumusețe.

În continuare sunt descrise traseele principalelor drumuri imperiale din Italia și este făcut un istoric al acestora, toate însoțite de o hartă (p. 133). Câteva aspecte sunt discutate și în ce privește podurile și viaductele, precum și stâlpii miliari, ajunși la impresionanta cifră de 6000 (descoperiți până în prezent pe teritoriul fostului Imperiu Roman). Sunt prezentate și aspecte legate de navigația internă și sistemul de transporturi oficial (*cursus publicus*). În fine, ultimul subcapitol al acestei secțiuni a lucrării este dedicat prezentării centuriațiilor romane.

Ultimul capitol al lucrării, *Topografia antică în societatea contemporană*, abordează două aspecte majore: 1. rolul topografiei antice în ce privește gestiunea și valorificarea patrimoniului cultural; 2. parcurile arheologice (definiție, modalități de realizare, norme privind gestiunea lor și situația din Italia). Specialistul topograf poate realiza hărți și baze de date complete privind vestigiile istorice dintr-o anumită zonă, hărți care ajută la planificarea urbană și la protejarea bunurilor culturale. De asemenea, pentru Italia, profesorii Lorenzo Quilici și Stefania Quilici Gigli ne aduc ca exemplu în discuția lor situația parcurilor arheologice. Conceptul de parc arheologic a avut, în opinia celor doi, o evoluție constantă în ultimii 40 de ani. Această idee s-a concretizat în special în Italia centro-meridională și insulară, cu rezultate extraordinare în Sicilia și Lucania. Sunt menționate și numele unor persoane care s-au preocupat de realizarea unor asemenea parcuri arheologice, printre care și Dinu Adameșteanu. Un exemplu

interesant este cel legat de parcul arheologic de la Selinunte, înființat în anul 1984, care înglobează în prezent 310 hectare de pământ, din care 50 aparțin statului și restul de 260 au rămas în proprietatea locuitorilor. Un alt parc arheologic amintit de cei doi profesori italieni este cel de la Cerveteri, în Etruria, cu dimensiuni impresionante: 13.000 de hectare. Din exemplele prezentate rezultă ideea că prin crearea, menținerea, gestiunea și valorificarea unor asemenea parcuri arheologice, se realizează de fapt o conservare a unor situații / contexte istorico-topografice.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie amănunțită, prezentată coerent, pe capitole și subcapitole. Sunt menționate titluri și autori de marcă în domeniul topografiei arheologice, printre care Ferdinando Castagnoli, Raymond Chevallier, G. Uggeri, O. A. W. Dilke, Lorenzo Quilici, Stefania Quilici Gigli etc. La finalul lucrării autorii au realizat și un indice de nume și locuri.

Ne aflăm așadar în fața unei lucrări de excepție, un adevărat manual de topografie antică, atent scris, concis și clar, cu o informație densă. Că este așa o dovedește numărul mare de profesori de topografie antică din Italia care recomandă această carte studenților. De aceea, țin să subliniez că lucrarea pe care am prezentat-o aici nu trebuie să mai lipsească din nici o bibliografie legată de topografia arheologică.

Florin Fodorean